

Χριστίνα Αργυροπούλου: «Θέματα Λογοτεχνίας», τεύχ. 68, 2023

Μετά την απόλαυση της εξαιρετικής ποίησης του Στάθη Κουτσούνη, πήρα, με πολλή χαρά, και το βιβλίο με τα εμπειριστατωμένα κριτικά και άλλα δοκιμιακά δημοσιεύματά του, που καλύπτουν μια μακρά περίοδο σκέψης και γραφής. Έτσι, γνωρίζω τον συγγραφέα και σε άλλα είδη γραφής. Είναι ένα πολύ προσεγμένο βιβλίο εκδοτικά, με πίνακα του ζωγράφου Νίκου Οικονομίδη και χρώματα πολύ γήινα και ελκυστικά. Μέσα από τα δοκίμια του βιβλίου αναδεικνύεται η πολλαπλότητα της επικοινωνίας του συγγραφέα με την ποίηση αγαπημένων του ποιητών, με το θέατρο, τη ζωγραφική, την πεζογραφία, αλλά και με κείμενα που έχουν σχέση με τη φιλολογική του ιδιότητα.

Οι προμετωπίδες με τον λόγο των Walter Pater και Rainer Maria Rilke καταδεικνύουν με πόση προσοχή και δέος ο συγγραφέας μελέτησε και έγραψε για τους δημιουργούς και το έργο τους όσα εμπειρεύονται σε αυτό το βιβλίο. Ήδη από τα περιεχόμενα μάς δίνεται μια καλά οργανωμένη δομή του βιβλίου. Το προοίμιο, που γράφτηκε από τον εξάίτετο και σημαντικό κριτικό Αλέξη Ζήρα, η εισαγωγή από τον ποιητή και συγγραφέα Στάθη Κουτσούνη, τα δύο μέρη του βιβλίου και τα δύο παραρτήματα είναι πολύ διαφωτιστικά.

Στο προοίμιο, με τον τίτλο «Η ποίηση ως τροφός της κριτικής ανάγνωσης», ο Αλέξης Ζήρας δίνει το στίγμα του βιβλίου, αναδεικνύοντας τον επαρκή αναγνώστη και δημιουργό Στάθη Κουτσούνη, στον οποίο συνυπάρχουν ο εκπαιδευτικός, ο κριτικός/αναγνώστης της λογοτεχνίας και ο ποιητής. Ο Ζήρας εστιάζει, και «στη διαπίδυση ανάμεσα στα είδη της λογοτεχνίας», κάτι που αρχίζει με τον Δ. Σολωμό και εξής· κυρίως σήμερα αυτή η συνομιλία των ειδών δεν ξαφνιάζει, αλλά αποτυπώνει τη δύναμη του διαλόγου ανάμεσα στα λογοτεχνικά είδη. Το βιβλίο επομένως καταδεικνύει τη δημιουργική γραφή του συγγραφέα μετά από την σε βάθος ανάγνωση της ποίησης και της πεζογραφίας, με το εύρος των ενδιαφερόντων του και τις στέρεες γνώσεις του σε πολλούς τομείς. Ο κριτικός λόγος του συγγραφέα φωτίζει και αφανείς παραμέτρους στο λογοτεχνικό έργο και αποκαλύπτει νέα του στοιχεία. Είναι σημαντική η άποψη του Αλέξη Ζήρα ότι «μ' έναν τρόπο βιβλία όπως αυτό έχουν τη θέση μαρτυριών» (σ. 15)

Ακολουθεί μια ιδιαίτερα κατατοπιστική εισαγωγή του Στάθη Κουτσούνη, ο οποίος αναφέρεται στην ερωτική σχέση του με ό,τι σημαίνει η λέξη «βιβλίο», στους λόγους που ωθούν έναν αναγνώστη να αναδείξει μια νέα παράμετρο, όπου εστίασε η δική του επικοινωνία, σε έργα που μελέτησε και ως γνώστης των θεωριών της κριτικής. Αυτή η κριτική γραφή του συγγραφέα, που άρχισε από το 1989, έχει ενταχθεί στο συγκεκριμένο βιβλίο. Έπεται μια συνοπτική παρουσίαση της δομής του βιβλίου, που συγκροτείται από δύο άνισα μέρη, το πρώτο είναι εκτενέστερο, το δεύτερο εμπειριέχει άλλα σχετικά κείμενα. Τέλος, υπάρχουν δύο παραρτήματα, το πρώτο με συνεντεύξεις και το δεύτερο με θέματα που έχουν σχέση με την εκπαιδευτική ιδιότητα του συγγραφέα, τη σχέση του με διάφορες τέχνες και με άλλες του δραστηριότητες.

Το πρώτο μέρος αρχίζει με τις κριτικές επισκέψεις, πρώτα στο έργο του κλασικού ποιητή Σοφοκλή, τον οποίο αποκαλεί «καθαρό» καλλιτέχνη, με εμπειριστατωμένο και πειστικό λόγο. Εστιάζει σε δύο τραγωδίες μοναχικών ηρώων-συμβόλων: την Αντιγόνη και τον Φιλοκτήτη. Ακολουθεί ο Βοκάκιος και μετά ο Σολωμός, με την καθαρότητα και την αγωνία της γραφής του, το έργο του οποίου θεωρεί ο συγγραφέας ότι είναι πολύ χρήσιμο για τον σύγχρονο λογοτέχνη, κυρίως τον συγκινεί η βαθιά αγωνία του

Σολωμού για το έργο του, που φαίνεται από τις απανωτές επανεγγραφές των στίχων του και την αποσπασματικότητα των ποιημάτων του.

Στη συνέχεια παρουσιάζει το έργο άλλων δημιουργών που έχουν αφήσει το αποτύπωμά τους στον συγγραφέα και σε πολλούς από εμάς, όπως είναι ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, «Το σκοτεινό τρυγόνι της ποίησης». Μάλιστα, σχολιάζει την Ανθολογία έργων του από τον Στρατή Πασχάλη, με ό,τι θεωρεί ότι κομίζει στον αναγνώστη, όπως είναι τα χαρακτηριστικά της γραφής του, η αναψηλάφηση της μνήμης, η νοσταλγία και η ποιητική νοημοσύνη του, που έδωσαν έργα κλασικά. Από το εικονοστάσι της γραφής του δεν θα μπορούσε να απουσιάζει εκείνος ο ολιγόλογος γέρος, ο ποιητής της περιφέρειας του ελληνισμού, ο Κ. Π. Καβάφης, που έδωσε μια νέα ώθηση στην ποιητική έμπνευση και γραφή, τέτοιου διαμετρήματος ώστε να καταλογίζεται ως παγκόσμιος ποιητής. Μετά τις σκέψεις του για την προσληψιμότητα του Καβάφη, παρουσιάζει ως σημαντικό εργαλείο δουλειάς το βιβλίο των Δ. Δασκαλόπουλου και Μ. Στασινοπούλου για τον Καβάφη.

Ακολουθεί η συνοπτική παρουσίαση του *Ανθολογίου κειμένων από το έργο του Ι.Μ. Παναγιωτόπουλου*, την επιμέλεια του οποίου είχε ο ίδιος ο συγγραφέας. Το *Ανθολόγιο* αυτό μας ξεναγεί εκτενώς και στον ποιητικό λόγο του Ι.Μ.Π., καθώς πολλοί γνωρίζουμε καλά το πεζογραφικό και δοκιμιακό του έργο, όχι όμως τόσο καλά το ποιητικό του. Οπότε αυτό το *Ανθολόγιο*, κατά την άποψή μου, είναι πολύ καλό και χρηστικό και με τον εύστοχο λόγο του Κουτσούνη βοηθάει ιδιαίτερα κάθε ενδιαφερόμενο. Ακολουθεί το *Χρονολόγιο – Εργογραφία του Γιώργου Σεφέρη* της Μ. Στασινοπούλου, που ο συγγραφέας το αποκαλεί «Ένα βιβλίο-ντοκιμαντέρ με εξαίρετο μοντάζ» και είναι πολύ κατατοπιστικό για κάθε εκπαιδευτικό –και όχι μόνον. Εύστοχα και καίρια και τα δύο συνοπτικά κείμενα: «Τα χρυσά νομίσματα του Γιάννη Ρίτσου» και «Τέσσερις εξισώσεις για τον Ελύτη».

Στη συνέχεια μας ξεναγεί στην ποίηση και την ποιητική του Τάκη Σινόπουλου και σε μια εξαιρετική ανθολόγηση ποιημάτων του, που καλύπτουν τριάντα σελίδες. Μετά την εργογραφία του ποιητή, αναδεικνύει στοιχεία για το ξεκλείδωμα της ποίησης του Σινόπουλου. Η κριτική ματιά του συγγραφέα στην ποίηση του Σινόπουλου καταδεικνύει την ποιητική νοημοσύνη του, τον σεβασμό, την αγάπη του για το έργο του, αλλά και τη σε βάθος αποκρυπτογράφηση της ποίησής του, π.χ. «Ο Τάκης Σινόπουλος [...] είναι ένας από τους σπαρακτικότερους και εκφραστικότερους ποιητές μας. Απέφυγε τα κραυγαλέα συνθήματα και αξιοποίησε τα προσωπεία και τα σύμβολα, για να εκφράσει το πρόσωπο της καθημαγμένης εποχής του. Η ποίησή του κυριαρχείται από τραγική αυτογνωσία. Είναι, αν και λυρική ιδιοσυγκρασία, ένας δραματικός ποιητής» (σ. 82). Στα εκατό χρόνια από τη γέννηση του ποιητή (1917-2017) επιχειρεί μια ανθολόγηση ποιημάτων του, την οποία συστήνει σε κάθε αναγνώστη. Ομολογώ ότι πρόκειται για εξαιρετική επιλογή. Έτσι από το ποίημα «Ελπήνωρ» (1951), «Ο Καιόμενος» (1957), «Νεκρόδειπνος» (1972) φτάνουμε έως το «Νυχτολόγιο» (1978) και «Το Γκρίζο Φως» (1982).

Ιδιαίτερη θέση σε αυτό το βιβλίο έχει και ο ποιητής Μιχάλης Κατσαρός, που επιδαψιλεύεται με τριάντα οχτώ σελίδες, στις οποίες μας παρουσιάζει έναν «απόλυτο επαναστάτη» της ποιητικής γραφής, τον ποιητή που ονειρεύεται και θέλει και εμείς σε όλα τα όνειρά μας να έχουμε την «Ελευθερία» (σ. 109). Εύστοχη είναι και η ανθολόγηση ποιημάτων του, από το *Μεσολόγγι* (1949) και το *Κατά Σαδδουκαίων* (1953) –μια μοναδική ποιητική αφήγηση με διαδρομές σύγχρονης ιστορίας και με λόγο επιθετικά δραματικό, μια ποίηση-πρόσκληση σε όλους μας για

αντίσταση («Η Διαθήκη μου» κ.ά. έως το «4 Μαζινό (1982)» και το «Κορέκτ-Φόβος ποιητή (1996)», που δημοσιεύθηκε το 2013 στο περιοδικό Οροπέδιο). Ακολουθεί άλλο ένα κείμενο του συγγραφέα για τον Κατσαρό, με αποτίμηση του έργου του και τίτλο «Μιχάλης Κατσαρός, ο σκοτεινός συνωμότης της ποίησης».

Από αυτό το εικονοστάσι της ποίησης δεν θα μπορούσε να λείπει ένας άλλος μοναχικός ποιητής, με εμφανές το ιστορικό τραύμα του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, της πείνας και της Κατοχής στο έργο του, ο Μίλτος Σαχτούρης. Ο Κουτσούνης κάνει εύστοχες στοχεύσεις στην ποίηση και την ποιητική του, γράφει για τις τρεις δημιουργικές περιόδους του με τα χαρακτηριστικά τους και τις βασικές συνιστώσες της ποιητικής γραφής και έμπνευσης του ποιητή. Ο Σαχτούρης οικοδομεί ένα νέο ποιητικό σύμπαν και ανοίγει δρόμο ποιητικής πρωτοπορίας, σχολιάζει ο συγγραφέας. Φαίνεται ότι ανάμεσα στους πιο αγαπημένους του ποιητές είναι και ο Γιώργης Παυλόπουλος, στο έργο του οποίου αφιερώνει πενήντα σελίδες, με κριτικογραφία για τη συλλογή *Τα Αντικλείδια* και τον ρόλο των ονείρων και της μνήμης, ανθολογώντας από τις συλλογές *Το Κατώγι*, 1971, *Το Σακί*, 1980, *Τα Αντικλείδια*, 1988 κ.ά. Ακολουθεί το κείμενο για τα βασικά χαρακτηριστικά της γραφής του, που συμβάλλει στην καλύτερη μελέτη αυτής της ποίησης, όπως και το κείμενο που αποκαλύπτει τα «Κλειδιά και αντικλείδια» της, για να ξεκλειδώσουμε προσεκτικά και να απολαύσουμε αυτή την ποίηση του εύρους και του βάθους. Σε αυτό το κείμενο έπεται άλλο ένα «Ανθολόγιο ποιημάτων», από το σύνολο της ποίησης του Παυλόπουλου. Σε άλλο κείμενο ο συγγραφέας παρουσιάζει τον ποιητή ως τον «Αισθαντικό ένοικο των ενυπνίων», καθώς το όνειρο, όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, «απελευθερώνει τον ποιητή, προσφέροντας επιπλέον καινούργιο και παράδοξο υλικό στην ποιητική κοσμογονία του. Τα όνειρα ωστόσο του Παυλόπουλου παρουσιάζονται με τέτοια αληθοφάνεια, ώστε να αποκτούν μια διάσταση πραγματική.» (σ. 199). Τέλος ακολουθεί ένα ακόμα κείμενο (δημοσιευμένο στο *Οροπέδιο*, το 2018), όπου παρουσιάζονται τα ποιήματα του Παυλόπουλου από τις εκδόσεις Κίχλη, με τίτλο *Ποιήματα 1943-2008*. Τέλος, ο συγγραφέας αποφαινεται ότι ο Γ. Παυλόπουλος είναι ένας «από τους εκφραστικότερους ποιητές μας, έντονα βιωματικός και εν τέλει βαθύτατα ερωτικός.» (σ. 205).

Ο Στάθης Κουτσούνης με την επαρκή ανάγνωσή του στην ποιητική συλλογή *Στην Άβυσσο της λήθης* του αείμνηστου Τάκη Καρβέλη, με τίτλο «Πρελούδιο θανάτου», γράφει: «Με τη νέκυιά του ο Καρβέλης, στην αγωνιώδη προσπάθεια να εξοικειωθεί με το επέκεινα, καταθέτει ποίηση μεταφυσικών αποχρώσεων. Κι αυτό είναι ένα καινούργιο στοιχείο.» (σ. 208). Αλλού επισημαίνει ότι ο ποιητής «προβάλλει ένα εντελώς προσωπικό ποιητικό σύμπαν, με θεματική και υφολογική ενότητα, υπαινικτική διαφάνεια και ευκρινές, συγκροτημένο και αναγνωρίσιμο ιδίωμα.» (σ. 209). Ακολουθούν η παρουσίαση του ποιητή Χρίστου Λάσκαρη, με δύο κείμενα και ανθολόγιο ποιημάτων του· ενδεικτικά παρουσιάζουμε το ποίημα «Η Φωτογραφία»:

Περισσότερο κι απ' τα γραφτά του
–ακόμη και τα πιο προσωπικά–
φαίνεται να μιλάει γι' αυτόν,
τούτη η παλιά,
ασπρόμαυρη φωτογραφία·
π' αδύνατος,
με κοντό παντελονάκι,

κοιτάζει φοβισμένα το φακό,
κολλημένος πάνω στον πατέρα του. (σ. 215)

Επίσης, παρουσιάζει την ποίηση του Θανάση Βενέτη και του Τάσου Γαλάτη, δίνοντας τις συντεταγμένες της γραφής τους. Στον Γαλάτη εντοπίζει το τετράπλευρο των συντεταγμένων του με στοιχεία τον τρόμο, τη φύση, τον θάνατο και την ιστορία (σ. 227), π.χ. «Οι φίλοι του, όσοι δεν έχουν ακόμη αποδημήσει/ αναζητούν εναγωνίως κάποια παράταση.» (σ. 235). Από αυτό το βιβλίο δεν απουσιάζει και η αγαπημένη του συγγραφέα ποιήτρια Κατερίνα Αγγελάκη-Ρουκ, την οποία αποχαιρετά με έντονα συναισθηματικό λόγο. Επίσκεψη κάνει ο συγγραφέας και στην «ποιητική κοσμογραφία του Γιώργου Γεωργούση στις συλλογές των χαϊκού του», π.χ. Ο Θεός Νόστος: Κερνάει ο θεός/ μπεκροπίνει ο χάρος/ νόστιμον ήμαρ. (σ. 251), Το Γλέντι: Στο τσακίρ κέφι,/ το ψέμα κι η αλήθεια/ μαζί τα 'πίναν. (σ. 255). Με εκτενή κείμενα παρουσιάζεται η ποίηση και η ποιητική του Αλέξανδρου Ίσαρη. Επισημαίνεται ότι η ποίησή του είναι βιωματική, με γεύση ηδονής και οδύνης, με καταβολές από τους: Καβάφη, Rilke, Max Frisch, Thomas Mann κ.ά. Το τελευταίο του βιβλίο, το «Ονειρολόγιο», μας ενημερώνει ότι κινείται στη σφαίρα του φανταστικού, με άξονες ποιητικής του τη νοσταλγία, το άγχος του θανάτου, τον χρόνο και τη βία. Η συμβολή του Στάθη Κουτσούνη είναι σημαντική για την καλύτερη κατανόηση και του έργου του Ίσαρη.

Στην ποίηση του Γιάννη Κοντού αναδεικνύεται η επίδραση που έχει η τέχνη (ζωγραφική, κινηματογράφος, θέατρο, μουσική) στη γραφή του, καθώς, όπως επισημαίνει ο συγγραφέας, ο Κοντός «εκφράζεται προφανώς με την ποίηση, αλλά ζει και αναπνέει με όλες τις τέχνες» (σ. 288). Σαράντα σελίδες αφιερώνονται στην ποίηση και την ποιητική του Μανόλη Πρατικάκη, με ανθολόγηση ποιημάτων του και με εύστοχη κριτική αποτίμηση, που βοηθάει τον αναγνώστη με τα οδόσημά της, να τον μελετήσει πιο εύστοχα. Δηλαδή, δίνονται οι μελέτες του ποιητή, το ενδιαφέρον του για την προσωπική φιλοσοφία, οι διακειμενικές συνομιλίες του, η γλώσσα, οι φυλές ως ποιητικά στίγματα, οι τόποι, τα πουλιά, ο αίγαγρος, το πήλινο σταμνί, τα δυσεύρετα χρώματα, το υγρό στοιχείο και η θάλασσα, το άορατο πλήθος, το άλογο, ακόμα και το πλαγκτόν, ο λιθοξόος και άλλα, που αποτελούν τίτλους των ποιημάτων του και τον απασχολούν ποιητικά. Έτσι ο ποιητής και δημιουργός γίνεται λιθοξόος λέξεων, ιδεών και ποικίλων υλικών, που συγκροτούν τον ποιητικό λόγο του, καθώς σκάπτει ένδον και γίνεται εκσκαφέας της αβύσσου σε μια ποίηση με ήθος και ύφος γραφής.

Ακολουθεί το αφήγημα της Ανθούλας Δανιήλ, *Δεκαετίες τερματίζουν όλες μαζί στο νήμα*, με όσα είδε, διάβασε και γνώρισε για να οδηγήσει με τον τρόπο της, όπως επισημαίνει ο Κουτσούνης, τον αναγνώστη του βιβλίου της στον εξαιρετικό αταξίδευτο κόσμο του. Ακολουθούν και άλλες βιβλιοπαρουσιάσεις και κριτικές, σύντομες ή εκτενείς στο πρώτο μέρος του βιβλίου, που αναδεικνύουν τον αγώνα και την αγωνία για την πορεία της λογοτεχνικής γραφής στον τόπο μας, όπως για το έργο των: Μ. Καρδάτου, Γ. Μαρκόπουλου, Λ. Παναγιωτοπούλου, Χρ. Παπαγεωργίου, Γ. Παππά, Κ. Παπαγεωργίου, Κ. Μπαλάσκα, Αγ. Γεωργιάδου κ.ά. Έπονται κείμενα Τεχνοκριτικής, ευθύβολα, για εκθέσεις ζωγραφικής (Β. Σοφρά, Γ. Καστρίτση, Ν. Οικονομίδη), για θεατρικές παραστάσεις, π.χ. Ιονέσκο, *Το παιχνίδι της σφαγής*, για τον κινηματογράφο, μια εξαιρετική μελέτη για τις φωτογραφίες του Ν. Οικονομόπουλου από το λεύκωμα *Για τα παιδιά* –μια ιδιαίτερα ελκυστική

φωτογραφική δουλειά– και όλα αποκαλύπτουν και το εύρος των ενδιαφερόντων του Στάθη Κουτσούνη και την παιδεία του.

Στο δεύτερο μέρος του βιβλίου εμπεριέχονται άλλα κείμενα, όπως είναι η σχέση της γλώσσας και της ποίησης, του χρόνου και της ποίησης, το κείμενο «Γιατί γράφουμε;», «Ποιήματα που μοσχοβολάνε σχολείο!», μια εξαιρετική ανθολόγηση, «Ο ρόλος της ποίησης είναι αισθητικός» και άλλα, που, πέρα από την απόλαυση, διαφωτίζουν τον αναγνώστη σε ποικίλα θέματα. Στο ένα από τα δύο Παραρτήματα, κατατίθενται «Συνεντεύξεις» του συγγραφέα και ποιητή Στάθη Κουτσούνη και στο άλλο «Προτάσεις - Προσφωνήσεις - Αποχαιρετισμοί», που εκφωνήθηκαν ή γράφτηκαν με αφορμή διάφορα γεγονότα.

Συνεπώς, παρατηρούμε ότι όλα τα κείμενα που περιηγηθήκαμε τα μνημειώνει με αυτή τη γραφή του ο Κουτσούνης, συγκεντρωτικά, σε αυτόν τον πολύτιμο τόμο, που κάνει το βιβλίο ιδιαίτερα χρήσιμο για κάθε ενδιαφερόμενο. Συγχρόνως, καταδεικνύονται τα ενδιαφέροντα του συγγραφέα και οι στέρεες γνώσεις του σε πολλούς τομείς.

Χριστίνα Αργυροπούλου

[περιοδικό **Θέματα Λογοτεχνίας**, τεύχος 68, 2023]